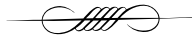

MAROSI ÁGNES

marosiagnes74@gmail.com
PhD-hallgató (SZTE BTK)

A polgárháború vesztesei

A köztársasági menekültek és a köztársasági emigráns kormány

— *The defeated of the Civil War*
The republican refugees and the exile republican government —

ABSTRACT After the coup and the victory of Franco and his supporters nearly half a million of Spanish people had to leave their country and were forced to live in exile. Most of them, who settled in France and Mexico, among other countries, could not return until Franco's death in 1975. The republican government existed in exile until 1977 when the Spanish people voted for the restoration of the monarchy. The arrival of Spanish immigrants and their situation in France and Mexico, the difficulties of the adaptation to different conditions and the acceptance of the long exile while preserving the republican idea are important elements of the history of the republican people who left Spain.

KEYWORDS Spanish Civil War, republican government, exile, memory, France, Mexico.

DOI 10.14232/belv.2016.3.9 <https://doi.org/10.14232/belv.2016.3.9>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Marosi Ágnes: (2016): A polgárháború vesztesei. A köztársasági menekültek és a köztársasági emigráns kormány. *Belvedere Meridionale* 28. évf. 3. sz. 120–129. pp.

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A spanyol polgárháború történetének szerves része a köztársasági menekültek és a köztársasági emigráns kormány sorsa a vereség után. Mindkettő sajátos jelenség. Sokáig tabunak számított a történészek számára is. Carmen Parga¹ szavaival: „Azok a népek,

akik nem ismerik a történelmüket, arra ítéltetnek, hogy megismételjék azt. Éveken keresztül rejtve volt az, amit a harcunk, az ellenállásunk jelentett, és az, amit Spanyolországban a köztársaság kikiáltása eredményezett. Soha nem fogják megérteni, amit Spanyolország vár, igényel, és óhajt, ha nem tanulmányozzák a múltat.”² Az első komolyabb művek az 1980-as

¹ Ismert szocialista (1914–2004). Mexikóban telepedett le. 1996-ban jelentette meg visszaemlékezéseit *Mielőtt késő lesz* (Antesqueseatarde) címmel.

² CASAS–LURQUIJO 2006. 11.

évektől jelentek meg. Az unokák generációja már igényelte, a tabuk ledöntését (polgárháború, Franco-korszak), meg akarták ismerni és érteni a nagyszüleik sorsát. Napjainkig egyre több oldalról és egyre árnyaltabban közelítették meg a témát. 2007 decemberében kiadták a Ley de la Memoria Histórica, azaz a Történelmi Emlékezet Törvényét: „*azért, hogy elismerjék, és kiterjesszék a jogokat, és lépéseket tegyenek azok érdekében, akik üldöztetéstől és erőszaktól szenvedtek a polgárháború és a diktatúra idején*”.³

A 2000-es évektől előtérbe kerültek a szóbeli visszaemlékezések, az egyéni sorsok és a nőkkel foglalkozó kutatások.

A köztársasági kormány és a menekültek is magukkal vitték az emigrációba azt a megosztottságot, amely végig jellemezte a II. Köztársaságot, sőt az ellentétek tovább mélyültek. A vereség után a kormány és a legfontosabb intézmények 1939-től 1977-ig emigrációban tovább működtek. Soha nem ismerték el a vereségüket és Franco rendszerét. A II. világháború után megindult a küzdelem Franco nemzetközi elítéléséért, elszigeteléséért és az emigráns köztársasági kormány hivatalos elismeréséért. Kezdetben a küzdelem sikeresnek tűnt. Az országok egymás után vették fel a diplomáciai kapcsolatot az emigráns köztársasági kormánnyal. 1946 május végén a brit, az amerikai és a francia kormány háromoldalú jegyzéket adott ki, elítélték a Franco-rezsimet, és Spanyolországot demokratikus választásokra szólították fel. Lezárták a spanyol-francia határt. Az ENSZ 1946. december 12-én felszólította tagországait a madridi követeik visszahívására, így Franco átmenetileg elszigetelődött. A köztársaságiak reménye ennek ellenére gyorsan szertefoszlott. Világossá vált, hogy ennél többet nem remélhetnek a nyugati hatalmaktól, konkrét

beavatkozásra Franco elmozdítása érdekében nem számíthatnak. Ráadásul a hidegháború konszolidálódásával Spanyolország felértékelődött. Geopolitikai helyzete és kommunista ellenessége miatt szükséges szövetségessé vált a nyugati hatalmak számára. 1947-től már érződött ennek a hatása. A fasizmus helyett a fő ellenség a kommunizmus lett. 1948-tól ismét megnyílt a francia határ, Franciaország és Nagy-Britannia kereskedelmi egyezményt kötöttek Francóval, a spanyol hadsereget amerikai hadifelszerelésekkel látták el. 1950-ben visszavonták az elítélő ENSZ határozatot és a tagállamok újból felvették a diplomáciai kapcsolatot Madriddal. 1955-ben pedig Spanyolország az ENSZ tagjává vált.

A nyugati hatalmak mellett a közép- és kelet európai országok sem ismerték el 1945 után a Franco-rendszert. Ezért az 1946-tól Párizsban működő köztársasági emigráns kormánnyal vették fel a kapcsolatot. A politikai légkör is kedvező volt, hiszen a térségünkben ekkor már a baloldali pártok jelentős szerepet tölthettek be a hatalom gyakorlásában. Ráadásul a spanyol köztársasági diplomaták itt olyan ismerősökkel is találkoztak, akik a Nemzetközi Brigádokban harcoltak, és sokan közülük fontos pozíciót tölthettek be. 1946-1947 során a spanyol emigráns köztársasági kormány egymás után nyitotta meg a diplomáciai képviselőit a közép- és kelet európai országokban. A követek feladata volt a politikai, diplomáciai, kulturális lehetőségek, eszközök felkutatása és felhasználása a köztársasági ügy előmozdítására. Igyekeztek szoros kapcsolatot kialakítani a nyugati hatalmak diplomáciai képviselőivel, az adott ország politikai vezetőivel, és megjelenni minél több olyan eseményen ahol beszélhettek Spanyolország helyzetéről. Megpróbáltak gondoskodni a helyi spanyol kolónia tagjairól, és visszaszerezni a régi spanyol követségi épületeket. Ez a kedvező helyzet nem tartott sokáig, mert a kommunista pártok előretörésével 1947-48-tól leszűkült a köztársasági diplomaták mozgásteret. A köztársasági kormány

³ LEY 52/2007. de 26 de diciembre.

képviselői elsősorban szociáldemokraták voltak, ráadásul a spanyol köztársasági erőkhöz belül már megtörtént a kommunistákkal való szakítás. Amikor a közép-kelet európai országok végrehajtották a kommunista fordulatot a spanyol emigráns köztársasági kormány diplomatái nem kívánatosakká váltak, és 1950-re elhagyni kényszerültek állomáshelyeiket. Ez a folyamat minden országban lezajlott, kivéve Jugoszláviát, ahol 1977-ig működött a követőségük. A köztársasági emigráns kormánynak immár elszigetelve kellett szembenézni az új helyzettel 1949-1950-től. Lényegében így „két” Spanyolország létezett párhuzamosan egymás mellett. A spanyol emigráns köztársasági kormány 1939-től 1945-ig Mexikóban, majd a II. világháború lezárását követően Párizsban székel. A belső konfliktusait jól szemléltetik a gyakori kormányváltások és minisztercserék. 1977-ben feloszlatták saját magukat, mert tiszteletben tartották, hogy Franco halála után a spanyolok az 1976-os a népszavazáson a monarchia visszaállítása mellett döntöttek.

A köztársasági menekültek, akik Franco győzelme után a megtorlástól való jogos féltelmükben elhagyni kényszerültek hazájukat, mind földrajzilag, mind társadalmilag, mind politikailag egy nagyon heterogén csoportot alkottak. Földrajzilag átfogták Spanyolország egész területét. A munkásoktól az értelmiségiekig, az egyszerű polgároktól és művészektől a politikai vezetőkig minden elem megtalálható közöttük. Politikailag baloldali beállítottságúak, de a paletta itt is széles, a szocialistákon és kommunistákon át az anarchistákig terjedt. 1939 elején 465000-en⁴ lépték át a francia határt. Ez a szám kiegészül az ezt megelőző három év során ide érkező, és itt ragadt köztársaságiakkal kb. 50000 emberrel. Így 1939 februárjában mintegy félmillió spanyol menekült tartózkodott Franciaországban.

Különleges helyzetet teremtett számukra az, hogy a Franco-rezsim soha nem fosztotta meg őket az állampolgárságuktól. Ennek az

⁴ RUBIO 1977. 106.

előnye az volt, hogy a későbbi hazatelepedésüknek elméletben nem volt akadály, és a befogadó országok állampolgárságát elnyerve a későbbiekben kettős állampolgárok lehettek. A hátulütője az volt, éppen ezért a hivatalos nemzetközi menekültügyi szervezetek nem pártfogolták őket, tehát ki voltak szolgáltatva a befogadó országok menekült politikájának. Először hivatalosan csak 1944-ben (5 évvel a polgárháború vége után) vette védelmébe őket a CIR, a Menekültek Nemzetközi Bizottsága.⁵

A cikkemben részletesen a két legnagyobb befogadó országban, Mexikóban és Franciaországban letelepedett spanyolokról írok.

Földrajzi és politikai okokból az elsődleges célország Franciaország volt. A köztársasági menekültek több hullámban érkeztek már a polgárháború kezdetétől, de tömegesen csak 1939 februárjában. Először jelentős számban 1936 augusztusa és októbere között, az északi front hadműveletei miatt lépte át a határt 15-20000 spanyol. A többségük ekkor még kevés időt töltött Franciaországban, mert a harcok miatt visszatértek. 5000 maradt csak itt véglegesen, barátoknál, családtagoknál. A polgárháború során ez a fajta mozgás többször is megismétlődött.

A francia kormány egész idő alatt felkészületlenül várt, annak ellenére, hogy 1936-tól aggodalommal figyelték a spanyolországi eseményeket, és a madridi francia nagykövetség fel is hívta a figyelmet arra, hogy terveket kellene kidolgozni a menekültügy kezelésére. A polgárháború kitörésekor a szocialista Leon Blum vezette népfrent kormány volt hatalmon Franciaországban. Csatlakoztak a be nem avatkozási egyezményhez, de a civil lakosság evakuálásában és segítésében a különböző francia politikai, és társadalmi szervezetek tevékenyen részt vettek a kezdetektől. A spanyolok szemében Franciaország hagyományosan baráti országnak számított, ahol már élt egy nagyobb számú spanyol gazdasági menekült

⁵ Az 1938-as evian konferencián Roosevelttel kezdeményezésére alakult szervezet.

kolónia. A köztársaságiak a kezdeti remények után a visszaemlékezésekben leírták mekkorát csalódtak a fogadtatásban.

1939-ben már a Daladier-kormánynak kellett szembenézni a problémával. A katalán front összeomlása után eddig nem látott méretű mozgás indult meg az ország irányába. Januárban a franciák lezárták a határt, de a kegyetlen tél, az összegyűlt tömeg és a bombázások miatt a gyerekeket, a nőket, a betegeket és az öregeket beengedték. Február 5-én aztán teljesen megnyitották a határt mindenki számára, majd 20-án ismét lezárták a tömeges átlépések előtt.

A határon és utána többször is ellenőrizték a menekülteket és csoportosították őket. A bőröndjeik és csomagjaik nagy részét hátra kellett hagyniuk. A családokat szétválasztották. Sok esetben hónapokon keresztül keresték egymást. A nők, a gyerekek és az öregek nagy részét vonaton elszállították az ország középső és nyugati területeire, ahol iskolákból, magtárakból, és hasonló épületekből kialakított szállásokon helyezték el őket. A civil férfiakat, és köztársasági hadsereg katonáit internáló táborokba⁶ vitték. A francia kormány az ország déli részén és az észak afrikai területein például Algériában állított fel ilyen táborokat. A visszaemlékezések szerint borzalmas, az alapvető kényelmi és higiéniai szempontokat is nélkülöző körülmények közé kerültek. Az első napokban ki voltak téve az esőnek, a szélnek. Így írnak erről: „A *barcarés-i* táborban nagyon éhezünk, mert nem adtak nekünk elég ennivalót, sajnálatos körülmények között éltünk, még barakkok sem voltak. Nekünk kellett felépíteni azokat, de előtte a homokban aludtunk, lyukakat ástunk, és ott aludtunk takaróval.”⁷ Szigorúan őrizték őket a csendőrök

és a gyarmati hadsereg. Sokan írtak a fertőzött vízről, az élőködőkről, és a különböző betegségekről, amelyek a körülmények miatt hamar felütötték a fejüket. A Vörös Kereszt francia szervezete nem jelent meg a táborokban: „*Van egy tény, amit közölni kell, és ami hozzátartozik az igazságtalan dolgokhoz. A francia Vörös Kereszt nem teszi be a lábát a táborokba, nem lép közbe, nem foglalkozik a spanyolokkal. Olyan szervezetek foglalkoznak majd a spanyolokkal, akiket ma civil szervezeteknek hívunk, és akik kvékerek....az amerikai kvékerek, az angolok és a svájci Vöröskereszt, ami már korábban is cselekedett.*”⁸ Ráadásul társadalmi, kulturális és politikai hovatartozás szempontjából nagyon különböző embereket zártak itt össze, ami tovább növelte a feszültséget. Úgy érezték nem menekültként, hanem rabokként kezelik őket. A köztársaságiak a helyzet ellenére is igyekeztek harcolni a reménytelenség és az unalom ellen. Politikai és kulturális csoportosulások jöttek létre a táborokban, és titokban írt újságokat terjesztettek egymás között. Az első hónapok nagyon kemények voltak a menedékszállásokon is a nők, gyermekek és idősek számára is. Az iskolákban, kaszárnyákban, üzemekben és pajtákban a földön, szalmán aludtak, nem volt meleg víz, elég ruha, és élelem. Mindezt tetézte a bizonytalanság, hogy nem tudtak semmit a táborokba internált családtagokról. Franciaországnak az első pillanattól kezdve mind politikailag, mind gazdaságilag problémát jelentettek a menekültek. A közvélemény is megosztott volt. Egyrészt sajnálták a spanyolokat, másrészt a baloldali beállítottságuk miatt „vörösöknek” és felforgatóknak tartották őket. Franciaországban jobboldali kormány volt hatalmon ekkor, és a közvéleményt több újság is a menekültek ellen hangolta. Ráadásul a befogadó társadalom előítéleteihez hozzájárult az is, hogy a franciák már a polgárháború előtt is ismerték a spanyol bevándorlókat, mint gazdasági „menekülteket”, akik dolgozni jöt-

⁶ Az első internálótábort 1939. január 21-én hozták létre Rieucros-ban. A legismertebb táborok: Argéles-sur-Mer, Saint-Cyprien, Le Boulon, Bacarés, Septfonds, Vallespir, Gurs, Le Perthus, Prats de Molló.

⁷ CASAS-URQUIJO 2006. 81. Anselmo Trujillo szocialista menekült szavai

⁸ CASAS-URQUIJO 2006. 86–87. José Martínez Cobo szocialista vezető visszaemlékezése.

tek ide főleg a mezőgazdaságba és bányákba. Ezek a spanyolok a legszegényebb vidékekről érkeztek, döntő részük iskolázatlan volt, és jórészt marginális elemek maradtak. Tehát a most érkezett spanyolokkal szemben eleve előítéleteket tápláltak. A lakosság hozzáállása a táborokhoz ambivalens volt. Sok helyen segítettek a helyiek, de erősen benne volt az is a köztudatban, hogy a hatóságok így védik meg a lakosságot a betegségetől és őrzik meg a közrendet. A franciák a helyzet megoldásaként sürgették a spanyolok mielőbbi hazatérését vagy más országokba történő továbbutazását. 1939 végén azok, kb. 360000-en, akik inkább félelemből, mint politikai meggyőződésből menekültek el, és nem kockáztatták az életüket a hazatéréssel, visszamentek Spanyolországba. Nagyjából 180000-en maradtak Franciaországban. 1940 nyaráig, a német megszállásig, kb. 12000-en továbbutaztak a befogadó latin-amerikai országokba: Mexikóba, Chilébe, a Dominikai Köztársaságba, Kubába, Argentínába és Venezuelába.

Kisebb csoportokat találunk Nagy-Britanniában, Belgiumban és főleg kommunistákat a Szovjetunióban és később az 1950-es években közép-kelet európai országokban.⁹ Az utóbbiak száma néhány ezer és néhány száz között mozgott.

A II. világháború kitörésekor Franciaországban maradt spanyolok helyzete bizonytalanra vált. A francia kormány még 1939. április 12-én kiadott egy dekrétumot, amely a külföldi menekültek számára kötelezővé tette az állam javára végzett munkát. Többféle lehetőség közül választhattak. Elhelyezkedhettek például egyéni munkaszerződéssel az iparban és a mezőgazdaságban. 1939 júliusától szervezni kezdték – a táborokban is – a Külföldi Munkások Társaságait. A csoportokat közmunkára

vitték az országon belül. Elméletileg a belépés ezekbe a társaságokba önkéntes volt, de nem volt igazán választási lehetőség. A tagok között 1939–40-ben 55 000 spanyol volt. Ezenkívül a hadsereg számára is dolgozhattak az építkezéseken és a hadiiparban. 1000 körüli azoknak a spanyol menekülteknek a száma, akik a Maginot-vonalnál dolgoztak. 30 000-en közülük a Maginot-vonal és a Loire között. Lehetőségük volt még belépni a Külföldi Önkéntesek Zászlóaljába,¹⁰ vagy az Idegen Légióba.¹¹ A II. világháború alatt Franciaországban maradóknak a túlélésre kellett berendezkedni, bár ebben már volt tapasztalatuk. 1940-ben, amikor Németország lerohanta Franciaországot sokan fogságba estek. A Külföldi Munkások Társaságait feloszlatták. Amikor Németország 1942-ben elfoglalta egész Franciaországot, leállt a kiutazás a befogadó országokba egészen 1946-ig. A köztársasági menekültek állandó veszélyben éltek, hiszen a többségnek semmilyen franciaországi tartózkodásra jogosító papírja nem volt. 1943-ban a németek itt is bevezették a munkaszolgálatot, és erőszakkal Németországba vitték az embereket. A számítások szerint ez kb. 40 000 spanyolt érintett. Ott különböző gyárakban dolgoztak, illetve az úgynevezett nyugati fal építésén. Többen közülük szövetséges fogságba estek, és először kollaborációval is megvádolták őket. Szomorúbb sors jutott a kb. 8000 köztársasági menekültnek, akik német koncentrációs táborokba kerültek, – 90%-uk Mathausenbe –, 5000 fő nem élte túl. Franco külügyminisztériuma a Gestapo segítségével üldözte a Franciaországban tartózkodó ismert politikusokat, és sikerült is néhányukat elfogni és deportálni. Sokan a köztársaságiak közül csatlakoztak az Ellenálláshoz, a fasizmus elleni harchoz. Spanyol egységek is részt vettek később Párizs felszabadításában, de a Vörös Hadseregben is találunk önkénteseket. Reménykedtek, hogy a nácik legyőzése után a harc folytatódik Franco

⁹ Körülbelül 4000-en a Szovjetunióba emigráltak, döntő többségük (3000 fő) a polgárháború során kiménakított gyermek volt a nevelőikkel, a többiek a Spanyol Kommunista Párt funkcionáriusai és családtagjaik voltak.

¹⁰ ALTED VIGIL 2005. 85. 6000 spanyol

¹¹ ALTED VIGIL 2005. 85. 1000 spanyol

ellen, és sikerül visszaállítani a Köztársaságot.

1945 után a spanyol köztársasági menekültekről alkotott kép sokat változott Franciaországban. Eltűnt a „vörös veszélytől” való félelem. Egyrészt, mert részt vettek az ország felszabadításában, másrészt, mert az újjáépítéshez szükség volt a munkáskezerekre. 1945. március 15-én a genfi konvenciót rájuk is kiterjesztették, így hivatalosan is javítani és rendezni próbálták a helyzetüket. A franciák a II. világháború után 3-ról 5 évre emelték az állampolgársági kérelem beadásához szükséges időt. Az 1939 óta itt tartózkodó spanyolokat ez nem érintette, ráadásul a hidegháborús helyzet kialakulásáig nem is nagyon kérvényezték, mert még joggal bíztak a Franco rendszer bukásában, és a hazatérésben. 1946-tól Párizsban rendezkedett be az emigráns köztársasági kormány is. Az itt maradt kb. 125000 spanyol menekültnek két központja volt: Párizs és Toulouse. Franciaországban maradtak nagyobb arányban a fiatal férfiak, az alacsonyabb társadalmi helyzetű és végzettségű emberek. Főleg a mezőgazdaságban és iparban dolgozók telepedtek le itt véglegesen. Politikai beállítottságot tekintve szocialisták és anarchisták voltak többségben. Az első generáció soha nem integrálódott be teljesen a francia társadalomba a nagyfokú alkalmazkodásuk ellenére sem. Teljes mértékben megőrizték a nyelvet és a kultúrát. Annak ellenére, hogy itt maradtak nagyobb számban az alacsonyabb iskolázottságúak, a gyermekeik számára nagyon fontosnak tartották a tanulást. A második generáció nagy része felsőfokú végzettséget szerzett és a francia nyelvet részesítette előnyben, ellentétben a szüleikkel. Nagyon összetartó közösséget alkottak, szakmai, politikai egyesületekkel, a régi harcostársak és internáltak szövetségeivel, és saját kiadványokkal, újságokkal.

Latin-Amerikában a legtöbb spanyol köztársasági menekült Mexikóban telepedett le. Az ország elnöke Lázaro Cárdenas volt 1934 és 1940 között. A spanyol polgárháború kitérésétől kezdve támogatta a köztársaság

ügyét, és amikor már látszott, hogy a bukás elkerülhetetlen, ígéretet tett a menekültek befogadására. A spanyol ügyet Cárdenas nemzetközi problémának tekintette, és a mexikóiak számos alkalommal felszólaltak az ENSZ-ben is a köztársaságiak védelmében. Mexikóban 1936-tól létezett egy bevándorlási törvény (Ley General de Población), amely korlátozta a nem amerikai országokból érkezők számát, és szelekciós szempontokat vezetett be, mert magas volt az országban a munkanélküliség aránya bizonyos területeken. A spanyol menekülteket kivették ennek a hatálya alól 1937-ben. Számukat nem korlátozták, de az egyéb kritériumok elméletben rájuk is vonatkoztak. Elméletben, mert a gyakorlatban ez nem valósult meg. 1939 áprilisában Narcisso Bassols, Mexikó Párizsba akkreditált nagykövete és képviselője az ENSZ-ben kijelentette, hogy országa korlátlan számban befogadja a köztársasági menekülteket, ha kifizetik az utazás és a letelepedés költségeit. A feltételek között szerepelt az is, hogy a kiválasztást a spanyol köztársasági szervezetek végzik, de a végső szót a mexikói nagykövet mondja ki. Ez nem valósult meg. A mexikói kormány azt szerette volna, ha 60%-ban mezőgazdasággal foglalkozó, egyedülálló fiatalok érkeznek, 30%-ban iparosok és szakemberek, és csak 10%-ban értelmiségiek és politikusok. Pont fordítva történt. Cárdenas nem is figyelte oda a szempontok betartására, csak az őt követő elnök Manuel Ávila Camacho ratifikálta ezeket. A spanyolok válogatását a franciaországi táborokban, és a kiutaztatásukat két szervezet végezte. Az egyik a SERE,¹² a másik a JARE¹³. Az erős kommunista befolyás

12 El Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles (Spanyol Menekülteket Evakuáló Szolgálat) vezetője Juan Negrín López (1892–1952), a II. Köztársaság utolsó miniszterelnöke 1937–1939 között, aki a tisztséget az emigrációban is betöltötte 1946-ig.

13 Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles (Köztársasági Spanyolokat Támogató Bizottság) vezetője: Indalecio Prieto (1883–1962) szocialista politikus, többféle miniszteri posztot betöltött az köztársasági kormányokban 1931–1938 között.

alatt álló SERE intézte kezdetben a kiutazások 80%-át. A szocialista Prieto vezette JARE 1940-től erősödik meg, ők a Negrín-pártiak, és a kommunisták kiszűrésére törekedtek. Tárnyaltak a Franco-kormánnyal is, azok hazatéréséről, akiknek nem volt közvetlen politikai szerepük. Mindkét szervezet politikai alapon döntött elsősorban. A tevékenységük és a vezetőik viszonya is hűen tükrözte a köztársasági spanyolok megosztottságát, amely kihatott az emigránsok kiválasztására is, és tovább növelte a feszültséget. A köztársasági tábor széthúzása az emigráció idején is tovább élt. Santiago Carrillo¹⁴ így fogalmazott: *„A spanyolországi háború a lehető legrosszabbul végződött a köztársaságiak számára, mert megosztottá és szembenállókká tette azokat az erőket, akik együtt harcoltak Franco ellen, és ez a megosztottság mély nyomokat hagy az emigrációban. Egyik oldalon ott vannak a kommunisták és Negrín hívei, a másik oldalon az anarchisták, és végül a Prietoval egyetértő szocialisták. Az emigráció megosztott, szembenálló és ez nyilvánul meg a szolidaritás pillanatában is. A SERE és JARE az a két szervezet, amelynek a célja az emigráció segítése volt, de az egyik többet segített egyeseknek, a másik pedig másoknak. Ez a megosztottság még hosszú-hosszú éveken keresztül tartott, mert a hidegháborús ellentétek csak elnyújtották.”*¹⁵

Mexikóba több hullámban érkeztek a spanyol köztársaságiak 1939–1950 között, de már a polgárháború alatt is megjelentek az első csoportok. A mexikói kormány egyik fontos akciója a harcok elől kimenekített gyermekek befogadása volt, akik 1937. június 7-én érkeztek meg Veracruz kikötőjébe. Az ellenzék támadta a kormányt, hogy propaganda céljára használja a spanyol gyerekeket, miközben nem törődik a nyomorban élő mexikói gyermekekkel. 464, 5 és 14 év közötti gyermek érkezett 9 tanár és 18 egyéb foglalkozású (orvos, ápolónő, segítők)

¹⁴ Spanyol kommunista vezető (1915–2012), 1960-tól a Spanyol Kommunista Párt (SKP) főtitkára, az eurokommunizmus jelentős alakja. Nagy szerepet játszott Franco halála után a békés átmenetben, és az SKP legalizálásában.

¹⁵ CASAS–URQUIJO 2006. 112–113.

felnőtt kíséretében. Először Morelia városába vitték őket, ezért „moreliai gyermekeként” említették őket mindenhol. A többségük nem volt árva, a polgárháború elől menekítették ki őket, ezért saját maguk is átmenetinek gondolták az itt tartózkodásukat: *„Elküldtek (a szülők) a gyarmatokra. Zseniális megoldás volt. Néhány hónapon belül visszamegyünk. Amíg visszatérsz, eszel és megszabadulsz a bombáktól... egy valami hibázott a számításban, a háború folytatódott, és elvesztettük. Nem tudtunk hazatérni.”*¹⁶ 1940-re a gyermekek felét már átvitték a fővárosba és Pueblába. Ettől az évtől az új elnök Camacho jelentősen lecsökkentette az anyagi támogatásukat is. 1942-től a maradék gyermekeket is átköltöztették Moreliából Mexikóvárosba, és a Madrid kollégiumba helyezik el őket. A Spanyolországból a polgárháború folyamán több hullámban kimenekítettek gyermekcsoportokat Franciaországba,¹⁷ Belgiumba,¹⁸ Angliába,¹⁹ Svájcba,²⁰ Dániába²¹ és a Szovjetunióba²² is.

A SERE és a JARE válogatásának eredményeképpen az 1939-től érkező menekültek többsége házas volt, és a családjával ment Mexikóba. A fele pedig a mexikói kormány szempontjaival ellentétesen értelmiségi volt. Ez feszültségekhez vezetett a mexikói belpolitikában. A megérkezés után a spanyolok különböző foglalkozású és pártállású csoportjai elkülönültek. Akik a mezőgazdasági szektorból jöttek gyorsabban találtak munkát, és hamarabb részévé váltak a helyi társadalomnak. Concha Ruiz Funes²³ mexikói történész szerint, aki maga is emigránsok leszármazottja: *„A „nem intellektuális” menekültek készek voltak azonnal dolgozni, így rögtön találtak munkát,*

¹⁶ ALTED VIGIL 2005. 205. Francisco GonzálezAramburu szavai, aki 1937-ben 10 éves volt.

¹⁷ ALTED VIGIL 2005. kb. 20 000 fő

¹⁸ ALTED VIGIL 2005. kb. 5000 fő

¹⁹ ALTED VIGIL 2005. kb. 4000 fő

²⁰ ALTED VIGIL I 2005. kb. 430 fő

²¹ ALTED VIGIL 2005. kb. 100 fő

²² ALTED VIGIL 2005. kb. 2900 fő

²³ Apja Mariano Ruiz-Funes a II. Köztársaság alatt Mezőgazdasági és Igazságügyi miniszter, valamint Belgiumba akkreditált nagykövet volt.

rövid ideig voltak csak nagyon bizonytalan gazdasági helyzetben, és 1942-43-ban már mind teljesen részei voltak a mexikói munkaerőpiacnak. Nagy volt köztük a szolidaritás, és kaptak bizonyos segítséget a régi emigránsoktól is”.²⁴ 1939. február és május között érkeztek a köztársasági politikusok és katonai vezetők. A II. világháború végéig itt működtek a köztársasági intézmények. 1939. június-júliusban befutott Veracruz kikötőjébe a három hivatalos, a mexikói kormány és a SERE közreműködésével, és finanszírozásában szervezett menekültekkel teli hajó.²⁵ Bassols irányította Párizsból a kiutazásokat. Augusztusban már hatezren voltak itt. A mexikóiak ezután úgy döntöttek, hogy megszakítják a spanyolok beutazását. A kitörni készülő európai háborúra hivatkoztak, de valójában elégük lett abból, hogy a szempontjaikkal ellentétesen a kisszámú mezőgazdasági és ipari munkás mellett elsősorban értelmiségiek és szabad foglalkozásúak jönnek. Bassols a felfüggesztést szeptember 20-án jelentette be. Egy köztársasági menekült, aki később a francia ellenállásban harcolt, így emlékezik: „Feliratkoztam a listára, hogy Mexikóba mehessek, két expedíció indult, a vezetők már akkor tudták, hogy ki fog törni a világháború, és beszüntették az utazásokat Mexikóba, és mi a gyűjtőtáborban maradtunk”.²⁶ 1940-ben a SERE és a JARE egyedül a mexikói kormány segítsége nélkül még néhány száz embert eljuttatott az országba. Franciaország kapitulációja és kettéosztása után Vichy területén ismét táborokba zárták a köztársasági menekülteket. Mexikó ekkor tárgyalásokba kezdett Pétain-el, és 1942-ig, Franciaország teljes megszállásáig még 4000 embert befogadtak. 1946-ig teljesen leállt a kivándorlás. Ezután újraindult, de ez már nem érte el a korábbi szintet. 1939 és 1950 között összesen 20 000 és 24 000 közé tehető a Mexikóba kivándorló spanyol köztársaságiak száma. 1940 januárjában a mexikói kormány hozott egy rendeletet, így a spanyol menekültek

azonnal megkaphatták az állampolgárságot. Erre korábban 5 évet kellett várni. Lényeges az is, hogy bár Mexikóban nem létezett kettős állampolgárság, a spanyolokkal kivételt tettek, és így biztosították számukra a hazatérés lehetőségét. A köztársasági menekültek nagy része nehéz időszakot élt át a megérkezés után. A közös nyelv és a csodás természeti adottságok ellenére a kultúra és a népesség idegen volt. Hozzá kellett szokniuk az idegen ízekhez, a szegénységhez és az európai mércéjű tisztaság hiányához. A mexikói kormány eredeti terve az volt, hogy a ritkábban lakott vidékekre küldik a menekülteket, ahol gazdálkodással, állattenyésztéssel foglalkoztak volna. Nem véletlenül állították fel a szempontrendszerüket. Az 1939-es hullámokkal érkezőkkel megpróbálták az elképzelésüket megvalósítani. A kudarc elkerülhetetlen volt. A többségében városias spanyolok számára, akik semmilyen tapasztalattal nem rendelkeztek, a mexikói vidéki élet, és a munkakörülmények elfogadhatatlanok voltak. A kormány hiába finanszírozta a mezőgazdasági vállalkozásokat, és dolgozott ki kedvező hitelrendszert, hogy földhöz juthassanak. A spanyolok pár hónap múlva elkezdtek visszaszivárogni a nagyobb városokba. 1940-ben a köztársasági emigránsok nagy részét már Mexikóvárosban találjuk. A főváros lett a gazdasági és intellektuális központjuk. A beilleszkedés nem ment könnyen. Először kaptak támogatást, szállást, a hivatalok segítettek nekik a munkakeresésben. A támogatásukra civil szervezetek jöttek létre.²⁷ Később viszont a saját erejükből kellett boldogulniuk.

A mexikói lakosság magatartása is ambivalens volt. Ez összetettebb jelenség, mint Franciaországban. Itt is láthatjuk, hogy a segítőkészség mellett ideológiailag veszélyesnek tartják őket, és féltik tőlük a munkájukat. Az itt korábban megjelenő spanyol emigránsokkal, akik 1880–1930 között érkeztek, jó tapasza-

²⁴ CASAS–URQUIJO 2006. 260.

²⁵ A hajók neve: Sinaia, Ipanema és Mexique.

²⁶ CASAS–URQUIJO 2006. 96. José Salvador visszaemlékezése, aki később harcolt a francia ellenállásban is.

²⁷ CTARE (Comité Técnico de Ayuda a los Refugiados Españoles) vagyis a Spanyol Menekülteket Segítő Szakértő Bizottság

lataik voltak, ellentétben a franciákkal. Ezek az emberek is gazdasági bevándorlók voltak, és szintén az elmaradott spanyol területekről érkeztek, alacsony iskolázottsággal. Az évek során viszont sikeresen beilleszkedtek az új haza társadalmába. Nagy részük az ipar, a pénzügy és a kereskedelem területén dolgozott, és a közép-, illetve felső középosztály tagjaivá váltak. A mexikóiak hozzáállását a köztársasági menekültekhez a máshol is megjelenő sztereotípiákon túl a politikai beállítottságuk határozta meg. A régi spanyol kolónia kis része volt csak baloldali érzelmű, de a többieket is, akik az ideológiától elhatárolódtak megérintették a polgárháború borzalmai, és a menekültek sorsa, ezért igyekeztek anyagilag is támogatni őket. Itt megfigyelhetjük, hogy elsősorban az azonos területekről jött honfitársakat segítették, mert nemzetiségként is voltak külön szervezeteik. A JARE 1940-től, miután átvette a SERE vezető szerepét, nem csak az utazásra, hanem a segélyezésre is koncentrált. Aki nem kapott munkát, 3 hónapig támogatták pénzzel, ezt még hat hónappal meg lehetett hosszabbítani. Az összeg egy gyermekes család esetén 150-175 peso volt. Egy mexikói gyári munkás havi átlagban 120 pesót keresett. A megérkezést követően nagy szerep hárult a nőkre is a családfenntartásban. Varrónőként, és más hagyományosan női szakmában sokszor hamarabb munkához jutottak, mint a férfiak. Többségük később, amikor a keresetükre nem volt már szükség, visszavonult a háztartás irányításához. Mexikónak, mint befogadó országnak sokat köszönhetnek a spanyolok, de szakmunkásként ők is hozzájárultak az ipari fejlődéshez és nagy szerepet játszottak például az ország tudományos és kulturális életében. Több kiadót alapítottak, sokan dolgoztak újságíróként a helyi lapoknál. Létrehozták a politikai és gazdasági szervezeteiket, megjelentették saját kiadványaikat. Kulturális központjaik egyben a Franco-ellenes intellektuális harc színhelyei is voltak.²⁸ Ki kell

emelni az oktatás területén a híres Madrid Kollégiumot. 1941-ben alapították, nagy hangsúlyt fektettek a korszerű pedagógiai módszerekre. Törekedtek arra, hogy „kis Spanyolországként” működjön az intézmény. A hátránya ennek az volt, hogy a diákokat elszigetelték a társadalom nagy részétől, és egyfajta burookban nevelték. Viszonylag hamar, 1944-től már mexikóiak is tanulhattak itt. Az idő múlásával a menekültek többsége, miután tartósan berendezkedett a „második hazában”, a mexikói társadalom sikeres tagjává vált. Sokan spanyolnak és mexikóinak vallották magukat, de a hagyományokat és a köztársasági eszméket továbbörizték. ConchaRuizFunes így fogalmazta meg:” *A menekültek első generációjában nagy a „köszönjük Mexikó” érzése. Én úgy gondolom, hogy hálásnak kell lenni, de ahogy Mexikó egy sor lehetőséget nyújtott az emigránsoknak, ugyanúgy ők is átadtak dolgokat a szó legteljesebb értelmében.*”²⁹

A mexikói és franciaországi emigráció sorsa sok ponton hasonlít, és sok ponton különbözik. Mexikóban más a kultúra, de azonos a nyelv, Franciaországban a kultúra jobban hasonlít, de eltérő a nyelv. A két országban a letelepedés és beilleszkedés során más-más nehézségekkel kellett megküzdeniük a spanyol menekülteknek. Közös a sorsukban, hogy a hidegháború kezdetével tudomásul kellett venniük, hogy nem lesz átmeneti az önkéntes száműzetésük, így idővel alkalmazkodniuk kellett a befogadó országokhoz. Tovább ápták a baloldali, köztársasági eszméket, de közben igyekeztek belesimulni a többségi társadalomba. Az alkalmazkodás azonban mindig együtt járt az identitásuk megőrzésével. A gyermekeik számára biztosítani akarták az oktatást és az integrációt, de csak egy bizonyos pontig. Az ismert köztársasági politikusok és művészek visszaemlékezésein kívül, nagyon fontosak a hétköznapi, egyszerű emberekkel készült interjúk, illetve az ő önéletrajzi írásai, visszaemlékezései. Az emigráció története nem csak a

²⁸ A legfontosabbak: Spanyol Köztársasági Központ, Spanyol Ház (1940-től Mexikó Kollégium), Mexikói

Spanyol Athénum, Luis Vives Gimnázium.
²⁹ CASAS-URQUIJO 2006. 269.

prominens személyeké, hanem a polgárháborúban a frontokon harcoló névtelen katonáké és családjaiké, a nők, a gyermekeké is, akik miután túlélték a bombázásokat, és új életet kezdtek idegenben, csak évtizedek múltán, vagy sohasem tértek vissza a szülőhazájukba. Általuk betekintést nyerünk az emigráció mindennapi életébe. Láthatjuk hogyan dolgozták fel a traumát, láthatjuk a közösségek és a csoportok összetartó erejét és azt, hogy hogyan őrzik a köztársasági eszmét és a reményt. Személyes élményeikkel ezek az emberek is hozzájárultak az emigráció kollektív emlékezetéhez és tejszebbé tették a képet a kutatók számára.

A megpróbáltatások után a köztársasági menekülteknek vissza kellett térniük a hétköznapi élethez. A nők szerepe nagyon fontos ezen a téren. Ők voltak azok, akik újra kialakították az otthonokat, őrizték a nyelvet, a szokásokat, a konyhát, az identitásukat, ellentétben a korábbi gazdasági emigrációval. A nők jelentős része Spanyolországban aktívan részt vett a politikai, és a tényleges harcokban. Az emigrációban is az első időkben, ha kellett betöltötték a családfenntartó szerepét, vagy Franciaországban az Ellenállásban is akár gerillaként, futárként tevékenykedtek. Később, miután az emigránsok helyzete jobbra fordult, inkább a háttérre biztosították, és többségük már távol maradt a politikai vitáktól. Nekik is voltak szervezeteik és kiadványaik Franciaországban és Mexikóban ugyanolyan elnevezéssel.³⁰ Legtöbbször az otthonaikban gyűltek össze, de részt vettek a kulturális és a köztársasághoz kötődő eseményeken és a vasárnapi kirándulásokon. A női szervezetek és aktivisták az emigrációban a nőiséget és nem a feminizmust hangsúlyozták. A köztársaság idején emancipálódott nők számára a jogaik mellett a legfontosabb továbbra is a családanya szerep volt. A női politikai szervezetek kiadványaiban³¹ is ott találjuk az

otthonépítéssel, a ruhákkal és a receptekkel foglalkozó cikkeket. A történelem számára sokáig láthatatlanok voltak a politikusok és a férfiak mellett a hétköznapi köztársasági menekült nők, de ez napjainkra megváltozott a kutatásoknak köszönhetően.

A köztársasági kormány és a köztársasági emigráció története sokoldalú és egyedülálló jelenség a XX. század európai történelmében. *

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALTED VIGIL, ALICIA (1993): *El archivo de la II. República Española en exilio, 1945–1977 (inventario del Fondo Paris)*. Madrid, Fundación Universitaria Española.
- CAUDET, FRANCISCO (2005): *El exilio republicano de 1939*. Madrid, Editorial Catedra.
- CERVELLÓ, JOSEP SÁNCHEZ (2011): *La Segunda República en el exilio (1939–1977)*. Barcelona, Editorial Planeta, S. A.
- CASAS, JULIO MARTÍN – URQUIJO, PEDRO CARVAJAL (2006): *El exilio español (1939–1978)*. Barcelona, Editorial Planeta, S. A.
- RUBIO, JAVIER (1977): *La emigración de la guerracivil de 1936–1939*. Madrid, San Martín.
- SONSOLES CABEZA SÁNCHEZ-ALBORNOZ (1997): *Historiapolítica de la segundarepública en exilio*. Madrid, Fundación Universitaria Española.
- MIGUEL ÁNGEL YUSTE DE PAZ (2005): *La II República Española en el exilio en losinicios de la guerrafría (1945–1951)*. Madrid, Fundación Universitaria Española.
- MAROSI ÁGNES (2011): „A második haza.” Spanyol köztársasági emigráció Mexikóban 1939–1950. In Anderle Ádám (szerk.): *Bicentenario, 1810–2010. Latin-Amerika: A függetlenség útjai*. Szeged, 147–158.
- MAROSI ÁGNES (2015): Spanyol köztársasági emigráns nők Franciaországban. (1939–1945) In Csikós Zsuzsanna – Szilágyi Ágnes Judit (szerk.): *Románc és vértanúság. Nők a hispán világ történetében*. Szeged, AMERICANA eBooks. 139–148.
- ALTED VIGIL, ALICIA (1993): *El archivo de la II. República Española en exilio, 1945–1977 (inventario del Fondo Paris)*. Madrid, Fundación Universitaria Española.
- VIGIL, ALICIA ALTED (2005): *La voz de losvencidos. El exilio republicano de 1939*. Madrid, Aguilar. Antifasiszta Nők című folyóirat Franciaországban.

³⁰ La Unión de Mujeres Españolas (Spanyol Nők Uniója) Mexikóban és Franciaországban azonos elnevezéssel működött.

³¹ Mujeres Españolas (Spanyol Nők) című folyóirat Mexikóban, és Mujeres Antifascista Españolas (Spanyol